

מתוך: ש"י פרידמן, המגרש: גיטין פרק תשיעי, תלמוד האיגוד עם פרשנות על דרך המחקר (בהדפסה), הסוגיא העשרים: "גט מעושה" (גיטין פח ע"ב)

(4) בדותא

הסוגיא מסיקה: "הא דרב משרשיא בדותא היא!" התלמוד משתמש בסגנון זה בדחיית דברי אמורא יותר מעשרים פעמים²⁶ בצורות כתיב שונות: בדותא, ברותא; ובכתבי היד גם: בדיתא, בריתא.²⁷ המונח משמש דיחוי לדברי האמורא לומר שאינם אמת ואין להם יסוד.

מבדיקת הגירסאות נראה להעדיף את הצורה ביו"ד על זו שביו"ו. להלן נתייחס רק לשינוי בין דל"ת לבין רי"ש. הגאונים, רבינו חננאל ובעל הערוך גרסו ברי"ש, ואילו רש"י גרס כנראה בדל"ת,²⁸ וכן הכריע הריטב"א, וכן הוא בכ"י המבורג בשלוש הבבות בכל ההיקריות.²⁹

הגירסא ברי"ש מתועדת בצורה בולטת בדברי רב שמואל בן חפני. הוא מביא מונח זה בנשימה אחת עם המונח "בריתא", שבכתיב הרווח אצל הגאונים כתוב ביו"ד אחת: "בריתא". והגאון מורה שיש להבחין בין שני המונחים בזהירות על פי התוכן ("והבדל ביניהם!"), ראיה חותכת לכך שכתביבם אחד לפניו: בריתא. וזה לשונו:

בריתא, יאמר בתלמוד על שני דרכים, אחד מהם יתכנו בו דברי התוספה ומה שילך בדרכה, וזה אם יזכיר את המשנה. והאחר יתכנו בו הדבר הבטל שיוצא מן האמת, והוא כמאמרם בתלמוד יבמות (כא ע"א; פב ע"א) וכתובות³⁰ ובאחרים: והא דרב אשי בריתא היא. וכמאמרם אף בתלמוד במה מדליקין (שבת כז ע"א): דרב פפא בריתא היא, והבדל ביניהם.³¹

שוב כתב רב שמואל בן חפני: "ופירוש 'בריתא' הוא, שהוא דברי ברות (היינו דברים חיצוניים), והוא הדבור הבטל".³² בתשובה המיוחסת לרב שרירא ורב האי (לפסחים יא ע"א): "לכן דרב אשי בריתא היא, כלומר לפי שאינה לפניו מן הדבר אלא [לבר] ³³ מן קושיין עומדת".³⁴ וכן פירש רבינו חננאל בפסחים שם: "האי בריתא היא, כלומר חיצונה היא ולא נשנת בין החכמים".³⁵ וכן בערוך, ערך בר (4), כתב: ³⁶ "פי' מקום שטעו חכמים ולא דיברו כהלכה",³⁷ לא רצו לגנותם ולומר טעו, אלא אמרו ברותה, כלומר דעת חיצונית היא". ההסברים מגלים אי־נוחות מסוימת בשיוך המשמע לגיזרון.

מחלוקת הראשונים בנוגע למונח זה, אם הוא בדל"ת או ברי"ש, מראה בעליל שכבר נשכח גיזרון המילה, וכאחד מלשונות המינוח הטכני הקבוע של המשא ומתן התלמודי לובשת המילה זהות עצמאית, וקשה לאתר את הקשרה הלשוני בתוך השפה הטבעית. כשהגיזרון אינו ידוע קשה לפעמים לשמר את

²⁶ ראה ר' ישעיה פיק ברלין על הגיליון בפסחים יא ע"א; קוסובסקי, אוצר לשון התלמוד, כרך ז, עמ' 21; כרך ח, עמ' 812.

²⁷ אתר מכון ליברמן. ועיין דקדוקי סופרים השלם, יבמות כא ע"א, עמ' רכה; שם, פב ע"א, עמ' ריג, רטו.

²⁸ כך מדייק ר"ש אברמסון מהיעדר פירוש למונח זה בפירושי רש"י: "נראים הדברים שלפני רש"י היה הנוסח: 'בדותא', כמו ברוב המקומות בכתב יד מינכן ועוד, משום שאין אנו מוצאים פירוש למונח הזה ברש"י. אלמלא לא היה כך - היה רש"י מפרש" (אברמסון, מבוא התלמוד, עמ' 139).

²⁹ מתקיני כתב יד זה ערכו בו התקנה זהירה בענייני כתיב, עיין פרידמן, טיפולוגיה, עמ' 176 [328].

³⁰ אברמסון (להלן בהערה הבאה) בהערה 14 לכאן ציין לכריתות יד ע"א, עמ' עיין שם.

³¹ = תרגום עברי, מהדורת אברמסון הנ"ל, עמ' 168–169. המקור בערבית שם, עמ' 139.

³² אברמסון, מבוא התלמוד, עמ' 139. המקור הערבי טרם פורסם. הדיבור המוסגר הוא לשונו של אברמסון לפרש את לשונו של הגאון, וכפי שציין אברמסון שם: "וראוי לתת את הדעת שבמשפט הערבי הוא משתמש בתיבות עבריות!". הכוונה למילים "דברי ברות" המופיעות במקור כפי שהן, כלומר בעברית.

³³ על פי הע' 16 שם.

³⁴ גינצבורג, גאוניקה, עמ' 10. ראה אברמסון הנ"ל, עמ' 139.

³⁵ מהדורת ר"ד מצגר, ירושלים תשנ"א, עמ' כא. הקצצר הציצנה ביחזקאל י' ה תורגמה: דְּרִיתָא דְּרִיתָא (וראה צונץ, הדרשות בישראל, עמ' 244 הע' 52).

³⁶ ערוך השלם, כרך ב, עמ' 166.

³⁷ כן צריך להיות. בערוך השלם: בהלכה.

ההבחנה בין דל"ת לרי"ש במילים שונות, בין במקורות על פה בין במקורות בכתב.³⁸ והנה, אנו רואים שהמבטאים מונח זה ברי"ש קשרו אותו למילה "בר" = חוץ, אבל התקשו למצוא הסבר פשוט: מחוץ למה? ויישמו את המושג בצורות שונות: מחוץ לאמת, מחוץ לקשייתנו, מחוץ לחכמים. אפשר אמנם למצוא בשפה הסורית סעד לשימוש של מונח זה **ܒܪܝܬܐ**, **ܒܪܝܬܐ** (בְּרִיתָא) המביע חיצוניות בהקשר ספרותי:³⁹ *extraneous, superfluous matter (in writing)*, אבל יותר סביר לייחס את המילה "ברייטא" (אמרה תנאית חיצונה למשנה) למונח זה, והרי כבר הזהיר הגאון להבחין בין השתיים.

הראשונים המשיכו לקיים בעקביות את הגיזרון מלשון בדאי אף על פי שהכירו והזכירו את גירסת הערוך ופירושו. ר"א מן ההר ליבמות כא ע"א: "בדיתא - שקר, מלשון: משה בדאי הוא. ובעל הערוך גריס בריתא... ופירש: דעת חיצונה" וכו'.⁴⁰ הריטב"א כתב בחידושו לבבא מציעא עא ע"ב: "והא דרב אשי בדיתא היא - פירוש, לא אמרה רב אשי מעולם אלא אחד מתלמידיו אמרה מעצמו או דשמעה מכללל וטעה ובדאוה על שמו. וכן הלשון הזה מתפרש בכמה מקומות".⁴¹

לעומת הקשיים להתאים משמעות למונח זה מלשון "בר", הנה המשמעות של הצורה בדל"ת: בדיתא⁴² - לבדות דבר מן הלב - מתאימה בפשטות. גם לצורה זו יש מקבילה בשפה הסורית באותה משמעות של דחיית מקור ספרותי מלהיחשב מהימן: **ܕܠܝܬܐ** (אֶלְוִנְגְלִיָּא בדִיָּא) - *spurious gospels*, וכן במונח *fabrication, fiction* - **ܕܠܝܬܐ** (מָלָא דְכֻדְיָא) *feigned words, fictions*.⁴³

³⁸ עיין לעיל, הסוגיא השנייה, בעניין 'זוד'/'זור'; פרידמן, האומנין: הפירושים, עמ' 403.

³⁹ פיין סמית, מילון, עמ' 55.

⁴⁰ עיין דקדוקי סופרים השלם, שם, הע' 47. בבית יוסף אורח חיים סימן קעה אות ו: "כתב המרדכי בסוף פרק הראה, 'האלפסי פסק... ע"כ'. ומה שכתב בשם האלפסי בדיתא היא, שלא נמצא כן בדבריו".

⁴¹ מהדורת ר"ש רפאל, ירושלים תשנ"ג, עמ' תקצו-תקצד. וכן הובא בשיטה מקובצת לשם, אלא ששם שובשה המילה העיקרית "ובדאוה", והודפס: "וקראוה". ועיין יד מלאכי, אות קיג, שהביא משיטה מקובצת כנ"ל ("וקראוה") ובכל זאת כיוון למשמע דברי הריטב"א. כפירושו של הריטב"א כאן כן כתב בקצרה ביבמות פב ע"א: "ולא אמר מעולם" (מהדורת ר"א יפה'ן, ירושלים תשנ"ב, עמ' תתרטו-תתרטז). מישלוב (גט מעושה, עמ' 170, 178) הצביע על פירוש רש"י (מנחות ק ע"א): "ואבוה דרבי אבא נמי מתני' קאמר, ולא מדעתיה דנפשיה הילכך ליכא למימר בדיתא היא ומבעיא לן לתרוצניה".

⁴² כך לדוגמה בכ"י מינכן 6 בפסחים יא ע"א ובכ"י המבורג, בכל ההיקריות שבשלוש הבבות, ובכתבי יד אחרים.

⁴³ פיין סמית, מילון, עמ' 35. בבכורות ח ע"ב: "אמרו ליה: אימא לן מילי דבדיא! אמר להו: הוה ההוא כוזניתא דילידא, והוה תלי ליה פיתקא וכתב ביה דמסיק בבי אבא מאה אלפא זו". אמרו ליה: וכוזניתא מי ילדה? אמר להו: הי ניהו מילי דבדיא". כך גירסת הדפוס. ויש גורסים 'מידי דכדי', 'מילי דכדיבי'. עיין ערוך, ערך כדי (ערוך השלם, כרך ד, עמ' 197); שיטה מקובצת על אתר; אפשטיין, דקדוק ארמית בבלי, עמ' 57 והע' 120; והשווה כ"י מינכן: "מילי דכדי" (ב"פ), וכ"י לונדון, הספריה הבריטית (BL Add. 25717 [cat.]) (402): "מילי דכרי" (ב"פ). וכן בכ"י וטיקן 120: "מילי דכרי" (ב"פ), ואפילו "מילי דבדיכי" [!]/"מילי דכריכי" (כ"י וטיקן 119). אולם דומה שטעם המסופר נפגם בלשון הפשטני: "אמור לנו דברי שקר". עוקץ הדברים נמצא בהקשר זה: "אמרו לו: אמור לנו מילי דבדיא (רש"י: "מילי דכדי דברי רוח. לשון אחר: מילי דכזיב, דברי כזב")... אמרו לו: וכי פרדה יולדת? אמר להם: אלו הם מילי דבדיא (רש"י: "אלו הן דברי רוח"). סגנון זה מתאים לביטוי הסורי: מלא דבדיא, *fiction, tall tales*.